

DOI: 10.31548/hspedagog2021.03.093

УДК 165.742:001(477)

ТРАКТУВАННЯ НАУКОВОЇ КАРТИНИ СВІТУ У КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ЗНАНЬ

ВАКУЛИК І.І., кандидат філологічних наук, доцент кафедри журналістики та мовної комунікації

orcid.org/0000-0002-4812-7719

Національний університет біоресурсів і природокористування України

E-mail: vakulyk@ukr.net

Анотація. Наукова картина світу вступає у постійну взаємодію з пізнавальним досвідом. І зі зміною структури інформаційного простору змінюються моделі поведінки та визначаються пріоритети впливу середовища на індивідів. **Метою** даної роботи є розгляд окремих галузей наукових знань як складової наукової картини світу та визначенні характерних рис наукових досліджень XV-XVI ст. як епохи «злету» думки. У роботі використано описовий **метод** досліджуваного явища. **Завдання** дослідження полягає у формуванні достовірних і переконливих знань щодо наукової картини світу заявленого періоду, виявленні ціннісного потенціалу доробку представників різних галузей знань, оскільки неможливо збагнути феномен сучасної науки і встановити перспективи її подальшого розвитку без аналізу та інтерпретації джерел, датованих попередніми століттями.

Наукова картина зазначеного періоду свідчить про розлогість думок і масштабність теоретичного і практичного їх втілення (від філософії до мистецтва). Виокремлено найхарактерніші риси наукової картини, які сприяли появі новим напрямом досліджень, нової джерельної бази, на якій вибудовувалось наукове мислення наступних століть.

Ключові слова: досвід, світовідчуття, наука, Відродження, філософія, педагогіка гуманізму, універсалізм, картина світу.

Актуальність дослідження.

Дедалі частіше доводиться спостерігати трансформації в системі освіти, котрі впливають не лише на психофізіологічні процеси розвитку сучасного суспільства, але й знаходять своє відображення у культурно-історичному та соціально-політичному вимірах. Наукова картина світу вступає у постійну взаємодію з пізнавальним досвідом. І зі зміною структури інформаційного простору змінюються моделі поведінки та визначаються пріоритети впливу середовища на індивідів. Доба Відродження та Реформації дали нам такі відкриття, без яких неможливо уявити наше сьогодення. І ця проблематика, на жаль, залишається поки малодослідженою саме у контексті становлення наукової картини світу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Тривалий час науковці (як вітчизняні, так і зарубіжні) намагалися висвітлювати проблеми становлення та розвитку педагогічних ідей у різних часових вимірах: аналізуючи архаїчні тексти української народної словесності, описуючи моделі часових вимірів у філософському та поетичному дискурсах, висвітлюючи час й вічність у мовній свідомості (В. Калашник., М. Філон, Г. Губарева, Е. Бондаренко, В. Калюжний, І. Вакулик, В. Колотило). Проте залишаються «відкритими» питання щодо трактування наукової картини світу у XV-XVI ст. та віддзеркалення цієї картини у творчому доробку мислителів.

Мета і методи дослідження.

Метою даної роботи є розгляд окремих галузей наукових знань як

складової наукової картини світу та визначенні характерних рис наукових досліджень XV-XVII ст. як епохи «злету» думки. У роботі використано описовий **метод** досліджуваного явища. **Завдання** дослідження полягає у формуванні достовірних і переконливих знань щодо наукової картини світу заявленого періоду, виявленні ціннісного потенціалу доробку представників різних галузей знань, оскільки неможливо збагнути феномен сучасної науки і встановити перспективи її подальшого розвитку без аналізу та інтерпретації джерел, датованих попередніми століттями.

Результати та їх обговорення.

Традиційно наукову картину світу поділяють на три етапи, які пов'язують з іменами видатних особистостей: 1) Аристотелівська (VI-IV ст. до н.е.), 2) Ньютонівська наукова революція (XVI-XVIII ст.), 3) Ейнштейнівська революція (XIX-XX ст.). Ми спробуємо дати коротку характеристику періодові Відродження та з'ясуємо, у який спосіб відбувалося віддзеркалення наукової картини світу в творчому доробку мислителів зазначеного періоду.

Так називалась епоха, що розпочалася в XIV ст. і проіснувала до XVI ст. включно. Лише у музиці цей період має чітко окреслені ознаки. Стосовно ж інших галузей культури термін Відродження не мав загального визначення: одні дослідники, як Буркгардт, надавали йому широкого сенсу; інші, як Фогт, розуміли як відродження давнини; треті, як Герцоні, відхрещувалися від самого поняття та права на його існування. Тому цей період швидше називають гуманізмом [9; 14].

В історії культури це був час надзвичайного злету людського духу, що виявив себе у найрізноманітніших сферах діяльності. Ця епоха була багатою на людей велетенської натури. Лише перелік їхніх імен говорить сам за себе: Данте Аліґ'єрі, Франческо Петрарка, Леонардо да

Вінчі, П'єтро Помпонацці, Лоренцо Валла, Джуліо Ваніні, Томмазо Кампанелла, Джордано Бруно, Томас Мор, Мішель Монтень, Ніколай Кузанський, Еразм Роттердамський тощо. У релігійному житті Мартін Лютер, Жан Кальвін, Ульріх Цвінглі, Томас Мюнцер посідали не останнє місце.

Філософія починає претендувати на те, щоб бути чимось більшим, ніж наука, її початком і підсумком, методологією науки та її узагальненням, теорією більш високого порядку. Вона осмислює наукові відкриття, включаючи їх у контекст сформованого знання і тим самим визначаючи їх значення.

У творах Данте Аліґ'єрі («Божественна комедія», «Бенкет», «Про монархію») автор доходить висновку, що в людині поєднується божественне й земне, які створюють певну єдність – блаженство земного й вічне блаженство.

У «Тезах» Джованні Піко делла Мірандоли людство побачило ієрархію світу, у якому Бог виступав як завершуюча сутність усього існуючого. З «Промови про достоїнство людини» яскраво відчутна велич людини, що полягає у мистецтві стати творцем самої себе.

Обмірковуючи проблеми гуманізму («Про вчене незнання», «Простець», «Про припущення»), Нікола Кузанський розглядає проблему співвідношення Бога й світу, розуму й віри не в богословському, а у філософському сенсі. «Віра у згорнутому вигляді містить усе, що досягається розумом, пізнання є розгортанням віри; віра керує розумом, розум поширює віру» – писав Н. Кузанський [10].

Вислів Джордано Бруно «Природа – не що інше як Бог у речах» (*Natura est Deus in rebus*) [2] був осуджений церковною інквізицією, а за свободу думок, у яких закликав до внутрішньої єдності, до філософії

Коперника й потерпів італійський філософ. Автор знаменитої «Похвали Глупоті» Герхард Герхардс, знаний як Еразм (Дезідерій) Роттердамський, спрямував власну сатиру проти схоластів адже, «<...> легше вибратися з лабіринту, ніж із тенет реалістів, номіналістів, фомістів, альбертистів, оккамістів, скотистів та інших» [13, с. 29]. Тому стародавнє *Ne quid nimis* здатне вивести людину на вірний шлях: «Перш за все, не підлягає сумніву, що будь-яка річ має два лиця, подібно до Алквіадових силенів, і ці обличчя далеко не схожі один з одним. Зовні немов смерть, а заглянь в середину – побачиш життя, і, навпаки, під життям ховається смерть, під красою – потворність, під достатком – жалюгідна бідність, під ганьбою – слава, під ученістю – невігластво, під могутністю – убозтво, під благородством – негідність, під веселістю – смуток, під успіхом – невдача, під дружбою – ворожнеча...» [13, с. 55]. То ж не випадково Оксфордський та Кембриджський університети запропонували Еразму професуру. Його блискучі знання латини давали можливість читати богословські курси, в основу яких було покладено Новий Завіт. А сучасники вважали, що латиною він володіє краще, ніж рідною голландською, німецькою та французькою мовами.

«Золота книга, настільки ж корисна, як і кумедна, про найкращий устрій держави та про новий острів Утопія» Томаса Мора не просто засуджувала паразитизм, вона кричуще промовляла до сучасників, ставши найважливішим духовним надбанням людства (освітою й насолодою душевно можуть користуватися всі; жінка має такі ж права, як і чоловік; науковці отримують посади за знання; віросповідання не має суттєвого значення – потрібно любити одне одного тощо). Беконівські «Нова Атлантида» (опублікована посмертно), «Про достоїнство і

примноження наук», «Новий органон» відкрили новий погляд на науки: на устрій, на їх класифікацію, на цілі й методи наукового дослідження. «Наш шлях і наш метод, <...> полягає у наступному: ми вилучаємо не практику з практики і досліди з дослідів (як емпірики), а причини і аксіоми з практики і дослідів, і з причин та аксіом знову практику й досліди як законні тлумачники природи» [1]. Він вимальовує картину людських знань у тріаді: історія, поезія, філософія (на підставі трьох головних, на його думку, здатностей людської душі – пам'яті, уявленню, розуму).

У зазначений історичний період педагоги-гуманісти піддали різкій критиці всю середньовічну схоластичну систему виховання і навчання, протиставили їй таке виховання, що розвиває людину розумово і фізично, формує в ній високі моральні якості, адже їхнім головним завданням було ознайомити дітей з кращими творами латинських і грецьких авторів, із Біблією. По-новому звучала проблема виховання особистості, індивідуалізація навчання з урахуванням вікових особливостей. Праці Вітторіно да Фельтре, Луїса Вівеса, Франсуа Рабле, Мітеля Монтеньє проголошували людину найвищою цінністю, стверджуючи, що всебічного розвитку особистості можна досягти лише вихованням.

Французький роман «Гаргантюа і Пантагрюель» подав нове тлумачення виховання. Його автор склав своєрідний розпорядок дня дитини. Знання стали більш реальними, бо мисленню, творчій активності Франсуа Рабле надавав більшої вагомості. Інший представник Французького Відродження Мішель Монтеньє у творі «Досліди» також розробив ряд важливих положень гуманістичної педагогіки, запропонувавши розвивати у дітей критичне мислення, яке не

зупиняється перед авторитетами; обґрунтовуючи необхідність всебічного розвитку дитини, автор надавав пріоритет моральному вихованню [11]. У «Домострої» поряд із настановами виховувати у дітей мужність, працьовитість, ощадливість тощо йшлося про доцільність фізичних покарань: «Любя сына своего, учащай ему раны <...> сокруши ему ребро» [11, с. 19]. Утім, попри численні згадки про такі методи в багатьох творах, фізичні покарання не мали суттєвого поширення у європейських школах

Гуманістична педагогіка поступово набувала вираженого філологічного характеру. Концентрація уваги на вивченні класичних мов зумовила виникнення так званої класичної освіти, початки якої прийнято шукати у Німеччині, знаменитій гімназії Штурма, де впродовж 10 років вивчали лише латину й греку.

Епоха Реформації дала нам теоретика і практика Мартіна Лютера, автора плану організації шкільної системи в Саксонії Філіпа Меланхтона, засновника першої класичної гімназії, автора шкільних підручників з латинської граматики, риторики, діалектики, кількох педагогічних творів Йоганна Штурма.

Ян-Амос Каменський, висунувши ідею загального навчання – «освіта потрібна всім», створив систему виховання, доступну для народу, проголошуючи рівне право на освіту як і хлопчиків так і дівчаток, спільність навчання [7, с. 19]. Він учив, що людина є найдосконалішим, найпрекраснішим створінням, мікрокосмом, у якому співіснують гармонія тіла і душі. У промові «Про культуру природних обдарувань» зазначав, що освіта й виховання повинні бути основою держави, оскільки від них залежить майбутнє її і народу [7; 12, с. 115-119]. А принципи,

методи, форми навчання з «Великої дидактики» стали підґрунтям багатьох сучасних педагогічних теорій [5]. «Музикант, – писав Каменський, – не б'є кулаком або палицею по струнах, не вдаряє інструментом об стіну, коли струни ліри, цитри або арфи дають дисонанси, а терпеливо настроює їх, докладаючи все своє мистецтво доти, доки не приведе струни до гармонії. Так само повинні ми пристосовуватися до властивостей розуму, приводячи уми до гармонії і любові до наук, коли ми не хочемо з лінивих зробити упертих, а з в'ялих – зовсім дурнів» [5, с. 11].

Висновки і перспективи. Отже, наукова картина світу зазначеного періоду була не просто розлогою, що охопила різні галузі знань, вона масштабна за своєю природою – накопичені знання неоціненні, а здобутки й нині приховують відкриття. Ми погоджуємось із твердженням В. Колотила, що картина світу знаходиться в основі культури кожної історичної епохи. «Картина світу – це узагальнене знання про будову, устрій світу, принципи його функціонування і закономірності розвитку. <...> Своім змістом «картина світу» виходить за межі життєвого досвіду індивіда, його емпіричної реальності, безпосередніх вражень і відчуттів. Вона охоплює широку панораму дійсності і ті знання, які детерміновані еволюцією наукової, соціальної сфер суспільства» [6].

Усе вище зазначене дає можливість зробити висновки:

1) У аналізований період було закладено міцне підґрунтя нової незалежної науки (у дане поняття вкладаємо сукупність різних наук і власне науковість як діяльність людського розуму), світської філософії, літератури, самостійного мистецтва.

2) Виокремлюються чотири найхарактерніші риси наукової картини даного періоду: зацікавленість людини своїм еством, своїм внутрішнім світом;

проявом небайдужості до зовнішнього світу, до людини як особистості; увиразнюється право розвивати та удосконалювати власні здібності; вивчається зворотній вплив зовнішнього середовища на людину.

3) Вивчення та дослідження класичних мов, античної літератури та історії стало не просто універсальним зразком боротьби проти схоластів, а й сприяло формуванню міцної зброї проти середньовічних науковців.

4) Реформа школи та граматики, пошуки й відновлення оригінальних текстів сприяли появі нових наукових трактатів-досліджень та дидактичних настанов.

Таким чином, можна говорити про універсалізм світовідчуття природи науковцями епохи Гуманізму, для яких часові й просторові відношення стирають власні кордони.

Література

1. Баткин, Л. М. Итальянские гуманисты: стиль жизни, стиль мышления. М.: Наука, 1978. 199 с.
2. Бруно, Д. Диалоги. М.: Госполитиздат, 1949. 551 с.
3. Вакулик, І. І. Наукова картина світу XV-XVI ст.: вплив на формування педагогічної думки. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: педагогіка, психологія, філософія*. 2012. Вип. 160. 32-40.
4. Вакулик, І. І. Формирование научной картины мира в современном языковом пространстве. *Мовні і концептуальні картини світу*, 2013. Вип. 43 (1). 203-209.
5. Горілий, А. Г. Історія соціальної роботи в Україні. Тернопіль: ТАНГ, 2001. 68 с.
6. Колотило, В. Специфіка співвідношення світогляду і картини світу в досвіді людини. *Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова*. 2015. Серія 7. *Релігієзнавство. Культурологія. Філософія*. Вип. 34 (47). 182-187.

http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_7_2015_34_26

7. Коменский, Я. А. Избранные педагогические произведения. М.: Педагогика, 1982. Т. 2. 354 с.
8. Коменский, Я. А. Избранные педагогические произведения. М.: Педагогика, 1982. Т. 1. 324 с.
9. Кривуля, О. М. Філософія. Х.: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2010. 592 с.
10. Кузанский, Н. Об ученом незнании. Сочинения в 2-х т. Т. 1. М.: Мысль, 1979. 173.
11. Монтень, М. Опыты. В 3-х книгах. Кн. 1. М.: Изд-во АН СССР, 1979. 557 с.
12. Пискунов, А. И. Хрестоматия по истории зарубежной педагогики. М.: Просвещение, 1981. 115-119.
13. Роттердамський, Е. Похвала глупоті. Домашні бесіди. К.: Основи, 2001. 320 с.
14. Энциклопедический словарь. Сост. Ф. А. Брокгауз, И. А. Ефрон. Подъ редакцией проф. И. Е. Андреевскаго, К. К. Арсеньева, Ф. Ф. Петрушевскаго. С.-Петербургъ: Типограф. акц. общ. Брокгаузь-Ефронъ, 1890-1907. <http://www.vehi.net/brokgauz/>
15. Vakulyk, I. On the development of the ideas of humanism in the context of european scientific thought. *Науковий вісник НУБіП України*. 2018. Серія: *Гуманітарні студії*, 295, р. 35-40. <http://journals.nubip.edu.ua/index.php/Gumanitarni/article/view/11942/10301>

References

1. Batkin, L. M. (1978). Ital'yanskіe gumanisty: stil' zhizni, stil' myshleniya [Italian Humanists: Style of Life, Style of Thought]. Moscow: Nauka. 199.
2. Bruno, D. (1949). Dialogi [Dialogues]. Moscow: State Publishing House. 551.
3. Vakulyk, I. I. (2012). Naukova kartyna svitu XV-XVI st.: vplyv na formuvannia pedahohichnoi dumky [The Scientific Picture of World in XV-XVI Centuries: Influence on the Formation of Pedagogical Thought]. *Naukovyi visnyk Natsionalnoho universytetu bioresursiv i*

- pryrodokorystuvannya Ukrainy. Seriya: pedahohika, psykholohiia, filosofiia [Science Bulletin of the National University of Bioresources and Nature Conservation of Ukraine. Series: Pedagogy, Psychology, Philosophy], 160, 32-40.
4. Vakulyk, I. I. (2013). Formyrovanye nauchnoy kartyny myra v sovremennom yazykovom prostranstve [Formation of the scientific picture of the world in modern language space]. Linguistic and conceptual pictures of the world, 43, 1, 203-209.
5. Gorily, A. G. (2001). Istoriia sotsialnoi roboty v Ukraini [History of Social Work in Ukraine]. Ternopil: TANG. 68.
6. Kolotylo, V. (2015). Spetsyfika spivvidnoshennia svitohliadu i kartyny svitu v dosvidi liudyny [Specificity of the Relationship between the World View and the Picture of the World in the Human Experience]. Naukovyi chasopys NPU imeni M.P.Drahomanova. Seriya 7. Relihiieznavstvo. Kulturolohiia. Filosofiia [Scientific Chapters of the NPU named after M. P. Dragomanov. Series 7. Religious Studies. Culturology. Philosophy]. Vip. 34 (47). 182-187. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_7_2015_34_26
7. Comenius, J. A. (1982). Izbrannye pedagogicheskie proizvedeniya [Selected Pedagogical Works]. Moscow: Pedagogica. 2. 354.
8. Comenius, J. A. (1982). Izbrannye pedagogicheskie proizvedeniya [Selected Pedagogical Works]. Moscow: Pedagogica. 1. 324.
9. Krivulya, O. M. (2010). Filosofiia [Philosophy]. Kharkiv: KhNU V.N. Karazin. 592.
10. Kuzansky, N. (1979). Ob uchenom neznanii. Sochineniya [On scholarly ignorance]. 1. Moscow: Thought. 173.
11. Montaigne, M. (1979). Opyty. V 3-h knigah [Experiments. In 3 books]. Book 1. Moscow: Publishing house of the Academy of Sciences of the USSR. 557.
12. Piskunov, A. I. (1981). Hrestomatiya po istorii zarubezhnoy pedagogiki [Textbook of the History of Foreign Pedagogy]. Moscow: Prosveshcheniye. 115-119.
13. Rotterdamsky, E. (2001). Pokhvala hlupoti. Domashni besidy [Praise of stupidity. Domashnii besidi]. Kyiv: Osnovy. 320.
14. Enciklopedicheskij slovar' [Encyclopedic Dictionary. Compiled by. F. A. Brockhaus, I. A. Efron]. S.-Petersburg: Brockhaus-Ephron Publishing House, 1890-1907. <http://www.vehi.net/brokgauz/>
15. Vakulyk, I. (2018). On the development of the ideas of humanism in the context of european scientific thought. Naukovyi visnyk NUBiP Ukrainy. Seriya: Humanitarni studii [Scientific Journal of NUBIP of Ukraine. Series: Humanitarian Studios]. 295. 35-40. <http://journals.nubip.edu.ua/index.php/Gumanitarni/article/view/11942/10301>

INTERPRETATION OF THE SCIENTIFIC PICTURE OF THE WORLD IN THE CONTEXT OF KNOWLEDGE DEVELOPMENT

Vakulyk I.

Annotation. The scientific picture of the world enters into constant interaction with cognitive experience. And changes in the structure of informational space change behavioral patterns and criteria of influence of environment on individuals are determined. The purpose of this work is to review individual branches of scientific knowledge as a component of the scientific picture of the world and to identify characteristic figures of scientific research of the XV-XVI centuries as an epoch of "flight" of thought. The descriptive method of the investigated phenomenon is used in the work. The purpose of the research is to form a reliable and verified knowledge of the scientific picture of the world of the stated period, to identify the value potential of the representatives of different branches of knowledge, because it is impossible to relieve the phenomenon of current science and set the prospects for its further development without analysis and interpretation of the sources from the previous centuries.

The scientific picture of the mentioned period shows the discordance of ideas and the scale of their theoretical and practical implementation (from philosophy to art). The author highlights the most characteristic features of the scientific picture, which contributed to the appearance of new lines of research, a new necklace base on which the scientific thinking of the next centuries was built.

Key words: experience, worldview, science, Modernity, philosophy, pedagogy of humanism, nonversalism, worldview.